

LES DRACMES IBÈRIQUES DE TÀRRACO

L. Villaronga

Fa ben poc temps, quan publicàrem el nostre llibre de *Les monedes ibèriques de Tàrraco*¹, no acceptàrem l'existència de les dracmes ibèriques d'imitació emporitana amb la llegenda TARAKONSALIR, ja que no en coneixíem cap, i en l'única publicada en dibuix per altres autors no es llegia exactament aquesta llegenda.

Cronològicament, la primera notícia d'aquesta dracma ens la dona Heiss², com a pertanyent a la col·lecció Cerdà de València. Va publicar-la amb el número 30, i la il·lustrà a la làmina n. A la figura 1 transcrivim la llegenda que en dona.

A continuació la trobem a l'obra de Zobel³, formant part de la col·lecció Vidal Quadras i Ramon. És la llegenda 17 de la seva tau-

XϕΥΔ Η ΜΠΡΤϞD

Fig. 1. Llegenda de la dracma 30 de Heiss.

¹ L. VILLARONGA, *Les monedes ibèriques de Tàrraco*, Barcelona 1983.

² A. HEISS, *Description générale des monnaies antiques de l'Espagne*, París 1870.

³ J. ZOBEL DE ZANGRONIZ, «Estudio Histórico de la moneda antigua de España», *Memorial Numismático Español*, IV, V, 1878, 1880. A la pàgina 135 del MNE IV trobem la taula d'inscripcions ibèriques, i a la làmina VI del mateix volum, amb el número 10, el dibuix de la moneda.

la de llegendes ibèriques en dracmes d'imitació emporitana, la nostra figura 2. També reproduïx en dibuix la moneda, en la qual la llegenda, la nostra figura 3, presenta variacions amb la llegenda de la taula. En dóna una nova interpretació a la pàgina 286, en descriure la làmina VI, figura 4, especialment pel que fa al primer signe que de Ko abans, ara llegeix TA. Pel dibuix és la mateixa que la publicada per Heiss. Vidal Quadras segurament l'adquirí de la col·lecció Cerdà. El seu pes és de 4,00 grs.

A l'obra de Delgado⁴, escrita per Pujol i Camps, en la part que correspon a Empúries, es publica amb el número 150, il·lustrant-la a la làmina CXXXI, la llegenda de referència, que trobem a la seva taula epigràfica. És la de la nostra figura 5.

Pujol i Camps⁵, en el seu repertori de llegendes, li dóna el número 16. És la nostra figura 6. La seva interpretació és quasi exacta a la de Zobel: dóna la referència de Delgado i comenta, a la pàgina 330, el canvi del sisè signe de H a M, la qual cosa no accepta, ni tampoc la interpretació del primer signe de KO a TA.

Ⲭ Ⲣ Ⲭ Ⲛ Ⲙ Ⲟ ⲟ

Fig. 2. Llegenda 17 de la taula de Zobel.

Ⲭ Ⲣ Ⲭ Ⲛ Ⲙ ⲟ ⲟ Ⲟ ⲟ

Fig. 3. Llegenda de la moneda dibuixada, Zobel VI-10.

Ⲭ Ⲣ Ⲭ Ⲛ Ⲙ ⲟ ⲟ Ⲟ ⲟ

Fig. 4. Llegenda en la descripció de la làmina VI de Zobel.

Ⲭ Ⲣ Ⲭ Ⲛ Ⲙ Ⲟ ⲟ

Fig. 5. Llegenda de la dracma 150 de Delgado.

⁴ A. DELGADO, *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*, tomo 3, Sevilla 1876.

⁵ C. PUJOL I CAMPS, «La epigrafía numismática ibérica», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, XVI (1890), pp. 321-360.

X̄ Ɔ Ɔ X̄ M H ʔ ʔ M Ɔ

Fig. 6. Llegenda 16 de Pujol i Camps.

Vidal Quadras i Ramon⁶ publica la moneda citada pels autors anteriors amb el número 115, no il·lustrant-la i publicant la lectura que donem a la figura 7.

Hübner⁷ inclou la llegenda d'aquesta dracma en el seu repertori amb el número 17, que transcrivim a la figura 8.

Amorós⁸ publica les anteriors interpretacions de la llegenda en el seu repertori amb els números 8, 24 i 61, de les quals ens dona les mateixes referències. Les transcrivim a les figures 9, 10 i 11.

Guadan⁹ creu que hi ha errors en la interpretació de la llegenda i que, per tant, la dracma de Taracon no ha existit mai. Malgrat això, en publica una en el seu catàleg amb el número 774, la llegenda de la qual no és visible.

Untermann¹⁰ recull la llegenda com a *tarakonśalir*, i hi dona la referència A.6.15. És la nostra figura 12.

X̄ Ɔ Ɔ X̄ M H A ʔ M Ɔ

Fig. 7. Llegenda de la moneda 115 de Vidal Quadras i Ramon.

X̄ Ɔ Ɔ X̄ M H) ʔ M Ɔ

Fig. 8. Llegenda 17 de Hübner.

X̄ Ɔ Ɔ X̄ M M ʔ M Ɔ

Fig. 9. Llegenda 9 d'Amorós.

Χ Φ Ρ Χ Γ Η Α Γ Μ Δ

Fig. 10. Llegendu 24 d'Amorós.

Χ Φ Ρ Χ Γ Η Α Γ Μ Δ

Fig. 11. Llegendu 61 d'Amorós.

Χ Φ Ρ Χ Γ Η Κ Γ Μ Δ

Fig. 12. Llegendu A.6.15 d'Untermann.

Davant d'aquests antecedents i amb les diverses interpretacions d'una única moneda per mitjà d'un dibuix, la nostra posició, no havent vist mai cap dracma amb aquesta llegenda en el recull de materials, fou de precaució. No podíem admetre de manera segura l'existència de la dracma amb la llegenda TARAKONSALIR, i per tant no vàrem incloure-la en el nostre repertori.

Però, poc després de la publicació del nostre llibre sobre les monedes ibèriques de Tàrraco, ens arribà la notícia d'una nova troballa, la d'Orpesa¹¹, i hi trobarem el testimoni cert de l'existència de la dracma de *tarakonçalir*, ja que en contenia tres.

I encara més. L'estudi dels encunyats ens ha permès descobrir dues dracmes més, les quals abans no es podien definir perquè la llegenda no n'era visible.

L'estudi de les diverses interpretacions de la llegenda de la mateixa moneda ens permet fer les consideracions següents:

- Primer signe. La interpretació és KO o TA.
- Segon signe. Sempre ben llegit per R.
- Tercer signe. Quasi sempre ben llegit per A.
- Quart signe. Correspon al KO, encara que obert per dessota.
- Cinquè signe. Una N en tots els casos.
- Sisè signe. Llegit quasi sempre com una hac, quan en realitat ha d'ésser una M.

¹¹ Es poden trobar les primeres notícies d'aquesta troballa dins L. VILLARONGA, «Les dracmes ibèriques del tipus de Puig Castellar», *Acta Numismatica*, 14 (1984).

X P P X N M P T M P

Fig. 13. Llegendes de les dracmes d'Orpesa aquí estudiades.

J I M M

Fig. 14. Llegendes del revers 1 de l'annex.

F M I N T A I

Fig. 15. Llegendes del revers 2 de l'annex.

—Setè signe. Quasi sempre mal llegit, perquè només n'és visible la part superior.

—Vuitè signe. L ben llegida.

—Novè signe. Llegit com a I ibèrica. En algunes de les lectures hi falta un traç.

—Desè signe. És una R, encara que invertida.

Hem de tenir present que, al segle passat, el valor fonètic dels signes ibèrics no era ben interpretat, la qual cosa en feia més difícil una lectura correcta.

Malgrat tot, a nosaltres ens faltava el testimoni de la moneda, ja que no podíem acceptar un dibuix.

La llegenda que ara llegim correctament com a *tarakon salir*, es compon de dues parts. La primera és el topònim TARAKON, i la segona, SALIR.

El topònim TARAKON és citat per Ruf Fest Aviè, en *Ora Marítima*, 514-519, on, després de parlar de Cal·lípolis, hi afegeix «la ciutat de Tàrraco», creient-se que es tracta d'una interpolació moderna.

Plini, III, 21, en descriure la costa catalana, diu «... segueix la Cessetània, el siu Subur. Tàrraco obra d'Escipió...».

Estrabó, a la *Geografia* III, 4, 7 i Pomponi Mela II, 90, també citen Tàrraco, i el mateix Plini III, en nombrosos llocs de la seva *Història*.

Pel que fa a la segona part, SALIR, la trobem en altres monedes

de plata, dracmes i denaris. Ha estat interpretada pels investigadors que busquen solucions basco-iberistes per «comerç». En canvi, d'altres estimen millor una interpretació per «plata»¹². Nosaltres ens inclinem per aquest darrer sentit perquè creiem que la moneda no anava destinada al comerç, sinó a cobrir necessitats financeres.

L'aspecte metrològic és poc significatiu, ja que es coneix solament el pes de cinc monedes, i encara d'aquestes no prenem en consideració el de la col·lecció Vidal Quadras, excessivament baix i no comprovat.

El pes de les quatre monedes és el següent: 4,62, 4,53, 4,50 i 4,50 o 4,40 segons la font. D'aquesta darrera prenem el pes mitjà de 4,45.

$$\begin{aligned} N &= 4 \\ \bar{x} &= 4,523 \\ s &= 0,07 \\ v &= 1,6\% \end{aligned}$$

Interval de confiança de la mitjana = 4,41/4,64

La posició d'encunys és variable.

Per l'estimació del nombre original d'encunys de l'emissió, tenim el plantejament següent per a la repetició dels encunys:

A		R	
1	1	1	1
4	1	2	2
5	2	5	3

A: 2,5 monedes per encuny R: 1,66 monedes per encuny

Acceptable el primer estimador¹³ de 2,5 monedes per encuny.

L'estimació del número original d'encunys de l'emissió és:

¹² M. GÓMEZ MORENO, *Misceláneas*, Madrid, 1940, en «Suplemento de epigrafía ibérica», p. 306, núm. 74; D. FLETCHER, *Inscripciones ibéricas del Museo de Prehistoria de Valencia*, València 1953, p. 42, inscripció 2; J. MALUQUER, *Epigrafía prelatina de la Península Ibérica*, Barcelona 1968, p. 131, núm. 227.

¹³ F.J. MORA MAS, «El coeficiente entre el número de ejemplares y el número de cuños: alcance de su contenido de información estadística», *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, vol. I, Barcelona 1979, pp. 509-529.

2

1

3

4

5

6

A

B

C

D

Dracmes 1 a 6: de TARAKONSALIR a grandària natural, llevat de la 2, que va al doble.

Dracmes A a D: grup amb estrella, a grandària natural.

- Carcassonne¹⁴, per l'anvers de 2 i pel revers de 3,5.
- Carter¹⁵, per l'anvers de 2,5 i pel revers de 5,14.
- Goods¹⁶, per l'anvers de 2,5 i pel revers de 3,75.
- Guilbaud¹⁷, per l'anvers de 2,16 i pel revers de 3,89.

Fent la mitjana tenim 2,19 per l'anvers, amb una estimació que és acceptable.

Veiem que el volum d'aquesta emissió fou molt reduït, i que va arribar tan sols a 3 encunyats per anvers, amb els quals s'encunyarien unes 60/90.000 dracmes. Comparant-lo amb el volum dels denaris de Tàrraco amb la llegenda ibèrica de KESE, que fou de 31 encunyats, veiem que l'emissió fou molt petita.

* * *

Sempre havíem pensat que les dracmes ibèriques d'imitació emporitana, l'*argentum oscense*, foren encunyades pels pobles ibèrics aixecats en armes contra els romans invasors. Ara, davant les dracmes de Tarakonsalir, hem de revisar aquest criteri.

La nostra anàlisi és feta partint dels supòsits següents:

1r. Les dracmes ibèriques d'imitació emporitana sempre presenten el cap del pegàs modificat.

2n. La modificació del cap del pegàs a les dracmes emporitanes fou realitzada poc després del desembarcament romà a Empòrion, l'any 218 aC, en utilitzar la seva seca els romans.

3r. En el primer avenç romà és conquerida Tàrraco¹⁸, la qual queda constituïda en quarter general romà. Més tard va esdevenir la capital de la Citerior.

¹⁴ C. CARCASSONNE, «Tables pour l'estimation par le méthode du maximum de vraisemblance du nombre de coins du droit (ou de revers) ayant servi à frapper une émission», *II Simposi Numismàtic de Barcelona*, Barcelona 1980, pp. 115-128.

¹⁵ G.F. CARTER, «A graphical method for calculating the approximate total number of dies from die-link statistics of ancient coins», *Scientific Studies in Numismatics*, edited by A. ODDY, British Museum, Occasional Paper núm. 18, Londres 1980, pp. 17-29.

¹⁶ I.J. GOODS, «The population frequencies of species and the estimation of population parameters», *Biometrika*, 40 (1953), pp. 237-264.

¹⁷ G. TH. GUILBAUD, «À propos de l'estimation du nombre de coins», *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 29 (1974), pp. 625-634.

¹⁸ POLIBI, *Història*, 3, 76, 1.

4t. Tàrraco, després d'aquesta ocupació, romandrà en mans romanes.

Per tant, les dracmes de Tarakonsalir foren batudes a Tàrraco sota el poder romà i no pels ibers aixecats en armes.

Així com es bateren els denaris ibèrics amb la llegenda Kese a Tàrraco i els d'Iltirtasalirban a Ilerda per finançar les despeses de l'exèrcit romà, abans es degueren encunyar dracmes a Tàrraco, imitant les que els romans estaven encunyant a Empòrion.

En esquema, les encunyacions de moneda de plata són:

- 218 aC A la seca d'Empòrion els romans baten dracmes, de pes de 4,70 gr., per finançar l'exèrcit.
- Quelcom més tard A Tàrraco baten moneda d'imitació emporitana, amb la llegenda Tarakonsalir, de pes de 4,70 gr.
- 212 aC Introducció del denari romà de 4,50 gr. Es continuen encunyant dracmes emporitanes.
- Principi s. II aC Reducció del denari a 3,90 gr.
No s'encunyen més dracmes emporitanes.
S'encunyen denaris amb llegenda ibèrica a Tàrraco, Ilerda i Ausesken.

Catàleg

Anv/ Cap d'Arethusa a la dreta voltada per tres dofins.

Rev/ Pegàs a la dreta, amb el cap modificat, dessota estrella i la llegenda de la figura 13.

- 1 Dracma de la col·lecció Cerdà (Heiss II-30) que passa a la col·lecció Vidal Quadras i Ramon (Zobel VI-10; Delgado 150; Vidal Quadras 115) 4,00 gr.
- 1 2 1 Orpesa; 4,62, 1 h.
- 3 Orpesa; -.
- 4 2 Orpesa; 4,53, 6 h, Fàbrica Nacional de Moneda y Timbre.
- 5 Tivissa IV, 33; 4,50, 10 h¹⁹.
- 2 - 6 - 3 MAN 484 = Guadan 774; 4,40/4,50²⁰, 11/7 h²¹.

¹⁹ L. VILLARONGA, «El tesorer IV de Tivissa», *Acta Numismatica*, 12 (1982), pp. 63-73. En publicar aquesta moneda, només sabérem llegir el final SALIR. Avui, per l'enllaç d'encunys, sabem amb certesa la llegenda, que llegim TARAKONSALIR.

²⁰ Els pesos i les posicions d'encunys de les dues referències no són coincidents.

²¹ J.M. NAVASCUES, *Las monedas hispánicas del Museo Arqueológico Nacional de Madrid*, I, Barcelona 1969.

Annex

Com a hipòtesi de treball, presentem en aquest annex les dracmes d'imitació emporitana que presenten el símbol estrella.

La hipòtesi consisteix en la possibilitat que les dracmes amb un mateix símbol pertanyin al mateix grup d'emissions, o en siguin imitacions.

En el cas present, les dracmes amb símbol estrella que cataloguem sembla que són imitacions de les dracmes amb la llegenda Tarakonsalir. En unes sembla imitat el tipus d'anvers; la llegenda és indesxifrable, i podria ésser també una imitació.

Ens limitem a fer-ne el catàleg i a il·lustrar-les tot esperant que futures recerques permetin arribar a algun resultat.

1 - A } 1 4,15 gr, 11 h, ANS 12440, (Zobel 20, VI-9; Delgado 175).

2 - B } Orpesa.

3 - C - 2 4,45 gr, 12 h, Stocholm, Guadan 794 (Heiss II-31; Zobel 30; Del. 179).

4 - D - 3 4,53 gr, 1 h, Orpesa, anepígrafa.

La llegenda de l'encuny de revers R.1, figura 14, podria ésser una imitació retrògrada de SALIR.

Inexplicable resulta la llegenda de l'encuny de revers R.2. Figura 15.

De l'encuny de revers R.3, sense llegenda, no en tenim cap precedent.